

Liszt Ferenc: *Orpheus*

Liszt Ferenc 13 szimfonikus költeménye már több éve rendkívül érdekel, különösen azóta, mióta egy éven át foglalkoztunk velük Földes Imre tanár úrral a Zeneakadémián. Liszt 1848-as Weimarba költözését és letelepedését követően elsősorban zeneszerzéssel és karmesteri teendőinek elvégzésével foglalkozott. Ennek az időszaknak gyümölcse többek közt a 12 szimfonikus költemény. Az első, *Amit a hegyen hallani*, ezt követte a *Tasso* és a *Les préludes*, majd ezután következik a sorban az *Orpheus*. Az 1855-ben bemutatott *Prometheus* szimfonikus költemény mellett az *Orpheus* az egyetlen olyan, amelyben Liszt ókori témához nyúlt. Az Orfeusz és Euridiké történet valamennyi művészeti ágban rendkívül kedvelt volt. Ha csak a zenetörténetet tekintjük Liszt előtt például Jacopo Peri *Eurüdiké* (1600) és Claudio Monteverdi *L'Orfeo* (1607) operáit kell megemlítenünk, a Liszt-művet követően pedig Jacques Offenbach *Orpheusz az alvilágban* (1858) c. operettjét, illetve Igor Sztravinszkij *Orpheus* (1948) balettjét. A mitológiai történet zenei feldolgozásainak felsorolásából szándékosan maradt ki az egyik legfontosabb és témánk szempontjából is elengedhetetlen Christoph Willibald Gluck operája az *Orfeusz és Euridiké*. Az Ovidius *Metamorfózisokat* alapul vevő Ranieri de Calzabigi szövegkönyvére írt Gluck-operát 1762-ben mutatták be Bécsben, majd miután Gluck Párizsba költözött a francia főváros számára is átdolgozta művét. A háromfelvonásos, immár Pierre-Louis Moline francia librettóján alapuló kibővített és átdolgozott francia változat hatalmas sikert aratott mind a közönség, mind a kritikusok körében. Erre a bemutatóra 1774. augusztus 2-án került sor a párizsi Académie Royale de Musique-ban. Annak az évnek novemberéig további 47 alkalommal láthatta a közönség Gluck Orfeuszát, ráadásul azt követően kisebb módosításokkal 1800-ig folyamatosan műsoron volt.

A 19. században elsők az közt volt Liszt Ferenc, aki felújította az operát és Weimarban bemutatta, azonban a kor szokásához híven erősen átdolgozott, kibővített formában vagy éppen részeket mellőzve vitte színpadra. Gluck Orfeuszának első weimari bemutatójára 1854 február 16-án került sor Marija Pavlovna Romanova nagyhercegnő születésnapja alkalmából. Az előadás helyszíne a weimari Hoftheater volt. Orfeuszt dr. Eduard Liebert (tenor), Euridikét pedig Rosa von Milde (szoprán) énekelte. Ismereteink szerint a Gluck-opera 1774-es párizsi változata került bemutatásra, azonban a pontos eltéréseket nem

Anfang dieser Vorstellung um 7 Uhr.

Hof-Theater.

Weimar, Donnerstag den 16. Februar 1854.
(Bei feierlich erleuchtetem Hause.)
Zum erstenmale:
Orpheus und Eurhydice.

Wunderliche Oper in drei Akten.
Nach dem Original des Herrn von S. D. Genet.
Nach dem Text von Gluck.
(Uebersetzt von dem Hof-Schauspieler Herr von Dr. Franz Klop.)

Orpheus, Sohn des Ceresus und der Calliope Hr. Liebert.
Eurhydice, ihre Gemahlin, Fr. Milde.
Mars Hr. Schell.
Orpheus' Schüler, Schüler, Schülerinnen.
Bändiger des Zirkus.
Dämonen, Fiesco, Kellnerknecht.
Orpheus' Schüler der Religion.
Krieger, Schützen.
Orpheus' Schüler.

I. Hof: Nicht in mein Haus, in mein Haus.
II. Hof: Ein Haus ist ein Haus.
III. Hof: Ein Haus ist ein Haus, ich bin ein Haus.

Nach: Vorstellung in Weimars Hoftheater.

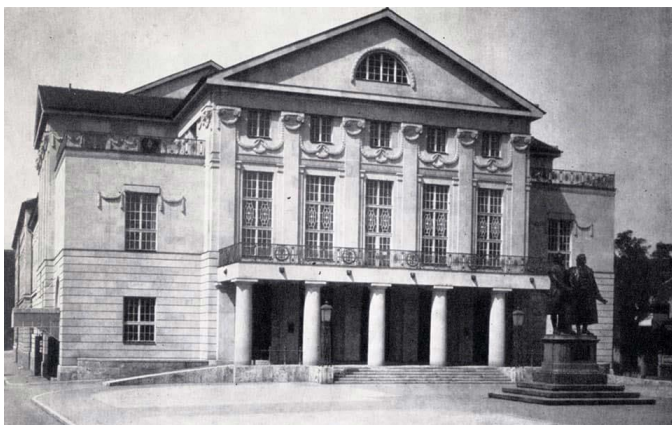
Preise der Plätze:

Erster Rang	10	Zweiter Rang	15
Dritter Rang	10	Vierter Rang	5
Fünfter Rang	5	Sechster Rang	5

Anfang um 7 Uhr. Ende gegen 9 Uhr.

Die Billets gelten nur am Tage der Vorstellung, sie sind nicht übertragbar.
Der Eintritt auf die Gallerie, bei den Vorstellungen nur bei den Vorstellungen, ist nicht gestattet.
Das Theater wird halb 6 Uhr geöffnet.
Die freien Entrées sind erst um 7 Uhr gültig.

A weimari bemutató plakátja

Weimar: Hoftheater

lehet tudni, de az bizonyos, hogy a nyitányt és a zenekari befejező anyagot Liszt komponálta az operához. A nyitány és befejező tétel zenei anyagai megegyeznek, azonban ezekről mind a mai napig nincsen felvétel. Ráadásul Liszt ezt a változatot még nem nevezte szimfonikus költeménynek, első ízben 1854 ápr. 24-én kelt levelében használta

ezt a kifejezést, amikor Hans von Bülownak a *Les Préludes*-ről és az *Orpheusról* írt. A szimfonikus költemény elnevezés, illetve műfajmegjelölés még Liszt baráti körében is csak évekkel később szilárdult meg.

Az *Orpheus* kalandosnak mondható keletkezéstörténete már abban az évben folytatódott, ugyanis a tavaszi operabemutatót követően Liszt a nyitányon tovább dolgozott és november 10-én már a ma ismert szimfonikus költeményt mutatták be Weimarban. Az egytétéles, körülbelül tízperces mű bevezetésből és három nagyobb egységből áll. A kürtök halk és kitartott oktávjai után a hárfáké a főszerep, majd másodszor is nekifut a zene, hogy hangnemileg is elérje az első tématerületet. A hárfák kiemelten fontos szerepe magától értődik egy Orfeusz tematikájú műben, hiszen Orfeusz a mitológiában is ennek segítségével (pontosabban lírával) indult kedvese megmentésére és az ábrázolásokon talán mondhatni kivétel nélkül húros hangszerével jelenik meg Orfeusz. Ezenkívül Liszt weimari zenekarának szólamvezetői közt több kiváló szólistát találhatunk, így például korának egyik leghíresebb hárfaművésznőjét Jeanne Pohlt, aki 1854 tavaszától Weimarban működött és minden bizonnyal ihletője volt az *Orpheus* virtuóz hárfaszólamának. A Liszt-művekre oly jellemző prelúdiumszerű bevezetést követően immár a mélyvonóskaron és a fúvósokon szólal meg a téma, ami át- meg átszövi az egész művet. A mű első, C-dúr formarészét követően a középső szakasz E-dúrban van, amit a két hárfa szólója, majd az ehhez csatlakozó szóló hegedű dominál. Ennek a középső szakasznak törékeny, áttetsző már-már kamarazenei textúrája különösen tetszik. Nem csoda, hogy Saint-Saëns át is írta. A mű utolsó harmadában a teljes zenekar fokozatosan és egyre határozottabban halad a világos és méltóságteljes, ezáltal győzedelmes C-dúr felé.

Liszt Alexander Ritternek szóló leveléből, aki be szeretne volna mutatni három szimfonikus költeményét, illetve a kiadott kotta előszavából néhány érdekességet tudunk meg az *Orpheusról*. Utóbbi, általános, esztétikai gondolatokat tartalmaz és a művészet, illetve annak mitológiai megtestesítőjének, Orfeusznak szerepét hangsúlyozza:

Régen éppen úgy, mint napjainkban, mindig Orpheus és a művészet az, amely ontja dallamos hullámait ontja, melyek akkordjai puha és ellenállhatatlan fényként vibrálnak az egymásnak ellentmondó elemek felett. Ezek megsebzik és széttépik minden ember szívét, a társadalom velejéig hatnak.

A levélben, amelyben Liszt ironikus hangon próbálja tanítványát óvni attól, hogy műveinek bemutatásával ellenszélben találhatja magát, ekképp írt az *Orpheusról*:

Ön az *Orpheust*, a *Tassót* és az *Ünnepi hangokat* óhajtja tőlem, drága barátom! De hát meggondolta-e, hogy az *Orpheusban* nincsen igazi kidolgozási rész, csak úgy egyszerűen lebeg két jajszó között, a művészetben való megbékülést lehelve?

Ezekből az idézetekből is kiviláglik, hogy ez a szimfonikus költemény a művészet szerepét és annak végső soron győzedelmeskedő, felemelő és reményt nyújtó szerepét hangsúlyozza. Liszt praktikus okokból választotta a témát, azonban annak aktuális mondanivalóját hangsúlyozta ki – a művészet fontosságát – és akárcsak Gluck, aki maga idejében reformot hajtott végre operájával, hasonlóképpen Liszt is így tett az *Orpheussal*, amely a szimfonikus költemények hosszú sorának első művei közt tartjuk számon.

[Kurt Masur "Orpheus" Franz Liszt - YouTube](#)

Cselényi Máté